

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 930.1(477) «193»

Володимир Бугрій

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-7123-6219

DOI 10.24139/2312-5993/2018.07/081-090

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В СУМСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА

Мета статті: дослідити організаційно-змістові засади та умови становлення професійної історичної освіти в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка. Методи дослідження: теоретичний аналіз, порівняння та узагальнення джерел. Результати дослідження: суттєво доповнено уявлення про діяльність соціально-економічного відділення Сумського інституту соціального виховання, на якому велася підготовка вчителів-істориків. Практичне значення дослідження: висвітлено історико-педагогічний досвід, який сприяє розбудові сучасної моделі професійної історичної освіти в педагогічних університетах. Висновки та перспективи подальших наукових розвідок: встановлено, що професійна історична освіта запроваджується в Сумському державному педагогічному університеті на межі 20–30-х рр. ХХ ст. Подальшого дослідження потребує стан історичної освіти і науки в Сумському державному педагогічному університеті напередодні Другої світової війни.

Ключові слова: професійна історична освіта, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, соціально-економічне відділення, кафедра історії, студенти-історики.

Постановка проблеми. Діяльність Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, підготовка в ньому фахівців є важливою складовою соціального, інтелектуального, культурного життя краю і тому являє собою цінний об'єкт для сучасних дослідницьких практик. Особливе наукове значення має вивчення становлення та розвитку професійної історичної освіти в цьому закладі вищої освіти, оскільки тривалий час він був єдиним центром на Сумщині, де генерувалися історичні знання й готувалися фахівці-історики.

Дане дослідження має і певне стратегічне значення, оскільки пізнання особливостей підготовки істориків на різних етапах, у різних навчальних закладах допомагає сформувати цілісне уявлення про розвиток національної освіти, сприяє знаходженню оптимальних шляхів її розбудови.

З огляду на вищезазначене, доцільність даного дослідження зумовлюється необхідністю подолання фрагментарності знань щодо становлення історичної освіти в конкретному вищому педагогічному навчальному закладі, потребою аналізу здобутого досвіду з метою його творчого осмислення й застосування в ході модернізації підготовки учительських кадрів.

Аналіз актуальних досліджень. В історико-педагогічних працях вивчалось широке коло питань, які стосувалися історичної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах. До найбільш глибоких робіт слід віднести монографії А. Булди, В. Майбороди, докторські дисертації Н. Венцевої, С. Нікітченої. Методична підготовка вчителя історії знайшла своє відображення в доробку В. Бенери, Т. Горохівської, І. Єрмакової, Л. Куликової, Г. Мішечкіна, І. Шумілової та ін. Історична освіта в окремих вищих педагогічних навчальних закладах досліджувалася С. Буряк, А. Климовим, В. Курилом, А. Кухтином, В. Левченком, О. Ляпіною та ін. Історії Сумського державного педагогічного інституту присвячені праці Л. Корж-Усенко. Проте, аналіз наукових праць свідчить, що в історико-педагогічній літературі до цього часу немає комплексної праці, де б висвітлювався процес становлення та розвитку історичної освіти в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка.

Мета статті – дослідити організаційно-змістові засади та умови становлення професійної історичної освіти в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, порівняння та узагальнення джерел.

Виклад основного матеріалу. Становлення професійної історичної освіти в Сумському державному педагогічному університеті розпочинається на межі 20–30-х рр. ХХ ст., у часи, коли навчальний заклад ще мав назву Сумського педагогічного технікуму. Саме в цей період сталінське керівництво, оголосивши про початок «наступу соціалізму по всьому фронту», взялося за уніфікацію вищих навчальних закладів. Формальним обґрунтуванням цього було те, що для реалізації завдань індустріалізації необхідно готувати рівнозначних за кваліфікацією фахівців у різних республіках СРСР. Про відставання в кількості та якості підготовки кадрів від темпів соціалістичного будівництва йшлося на липневому і листопадному 1929 р. пленумах ЦК ВКП(б). При цьому вказувалося на недостатність знань не лише у фахівців технічних спеціальностей, а й у працівників освіти – учителів та викладачів. Недоліки в системі професійної педагогічної освіти України стали предметом розгляду на РНК УСРР у березні 1929 р. У результаті була прийнята постанова «Про підготовку викладачів у педвузах, педтехнікумах і перепідготовку вчителів», яка зобов'язала Народний комісаріат освіти зміцнювати матеріальну базу педагогічних навчальних закладів, поліпшувати викладання дисциплін та якість практики. Ще однією, можливо навіть головною, причиною уніфікації вищої освіти був політичний фактор, оскільки автономність національних освітніх систем заважала формуванню радянської імперії та тоталітарного режиму Сталіна.

Остаточна реорганізація системи вищої освіти України була проведена в 1930 р. У травні цього року вийшла постанова РНК УСРР «Про

реорганізацію Вишів, ВТИШів та Технікумів і про передачу їх у відання відповідних наркоматів», а в липні урядом було видано постанову, яка безпосередньо стосувалася педагогічних навчальних закладів – «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти». Відповідно до цих документів, до системи вищої педагогічної освіти увійшли інститути двох типів: інститути соціального виховання та педагогічні інститути.

Після цього стрімко зростає кількість педагогічних ВНЗ в Україні. Якщо в 1929–1930 навчальному році їх було 13, то в 1930–1931 – уже 39, а в 1931–1932 – 43 (Майборода, 1992, с. 73). Найбільш поширеними стають інститути соціального виховання. У такий тип ВНЗ було перетворено, зокрема, 11 педагогічних технікумів України, які мали найкращі матеріальні умови та кадрове забезпечення. Серед них був і Сумський педагогічний технікум.

До структури інститутів соціального виховання входив шкільний факультет із терміном навчання 3 роки, на ньому готували вчителів для старшого концентру трудової школи. У Сумському інституті соціального виховання факультет мав чотири відділення: соціально-економічне, техніко-математичне, мови та літератури, агробіологічне (Учебная часть, 1951, с. 3). Підготовка істориків велася на соціально-економічному відділенні. Після виходу у вересні 1931 р. постанови ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню школу» у загальноосвітніх навчальних закладах починається перехід до предметного викладання і історія стає окремим навчальним предметом. Соціально-економічне відділення переорієнтовується на підготовку вчителів історії та географії і в документах Сумського інституту соціального виховання досить часто називається історико-економічним (Ведомости, 1933, с. 41). Як свідчать джерела, випускники соціально-економічного відділення отримували кваліфікацію «викладача історико-економічних дисциплін у середній школі» (Копии дипломов, 1935, с. 25).

З кожним роком збільшувався контингент студентів-істориків. Так, у 1930 р. їх було 52, у 1931 р. – 97, у 1932 р. – 136, у 1933 р. – 120. У 1932 р. відбувся перший набір до вечірнього відділення. Навчання за спеціальністю «історія» розпочало в ньому 14 осіб (Учебная часть, 1951, с. 13). Старостами курсів у 1932–1933 навчальному році були призначені: на 1 курсі – Мальцев, на 2 курсі – Васильченко, на 3 курсі – Бот (Книга приказов, 1934, с. 32). Серед перших студентів-істориків був і Д. Нукалов, у подальшому директор Сумського педагогічного інституту. Під час свого навчання він очолював комсомольську організацію інституту (Характеристики, 1934, с. 10). За період існування Сумського інституту соціального виховання соціально-економічне відділення підготувало таку кількість професійних істориків: у 1931 р. – 20 осіб, у 1932 – 26, у 1933 р. – 27 (Учебная часть, 1951, с. 15).

Після переходу до підготовки вчителів-предметників в інститутах соціального виховання почалося унормування змісту їх навчання. У вересні 1932 р. виходить постанова ЦВК СРСР «Про навчальні програми і режим у

вищій школі та технікумах», яка заборонила будувати роботу за перехідними навчальними планами. Постійні типові навчальні плани були розроблені науково-методичним сектором Народного комісаріату освіти і вступили в дію в 1932–1933 навчальному році. Уведення стабільних планів давало можливість забезпечити чітку послідовність викладання навчальних дисциплін. За планом предмети поділялися на загальні та спеціальні. До перших входили ті, що викладалися на всіх відділеннях інституту. Частина цих предметів давала дійсно необхідні знання майбутнім учителям незалежно від їх спеціальностей (педологія, педагогіка, історія педагогіки, мистецтво, іноземна мова, військове навчання, фізкультура, українська мова і література), а частина носила яскраво виражене ідеологічне навантаження (політекономія, діамат, ленінізм, історія більшовизму). Спеціальні предмети забезпечували фахову підготовку майбутнього вчителя-історика. До них належали історія народів СРСР, історія всесвіту (всесвітня історія), історія України, методика суспільствознавства.

Запроваджувалося й обов'язкове виконання дипломних робіт на випускних курсах. Вони мали сформувати у студентів комплекс важливих дослідницьких знань та вмінь, спрямованих на виявлення та пояснення фактів і процесів. Але для студентів-істориків ця форма роботи перетворилася на тенденційний, позбавлений об'єктивності, виклад подій минулого, відповідно до марксистської ідеології та теорії класової боротьби. Показовою в цьому плані є тематика дипломних робіт, які захищалися в Сумському інституті соціального виховання на соціально-економічному відділенні: «Революційна боротьба пролетаріату та селянства проти Гетьманщини на Україні», «Революція 1905–1907 рр. в колоніях царської Росії», «Участь Росії у війні 1914–1918 рр.», «Диктатура пролетаріату і побудова безкласового соціалістичного суспільства» (Копії дипломов, 1937, с. 39). Уже згаданий Д. Нукалов, майбутній директор Сумського педагогічного інституту, захистив дипломну роботу під назвою «Вчення Леніна про переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну» (Копії дипломов, 1937, с. 47). Отже, в умовах становлення тоталітарного режиму в СРСР теми дипломних робіт формулювалися виходячи з ідеологічних мотивів і не спонукали студентів до дослідження цікавих історичних проблем.

Перебудова системи вищої освіти в Україні призвела до змін в організації навчально-наукової роботи. Головним підрозділом, на який покладалася відповідальність за методичну й дослідницьку діяльність ЗВО стає кафедра. До цього, протягом 1920-х рр., поняття «кафедра» використовувалася в розумінні однієї професорської посади, якою викладався самостійний курс лекцій. У жовтні 1930 р. Народним комісаріатом освіти УСРР було уведено в дію нове положення «Про запровадження катедральної системи у педагогічних вишах». Воно передбачало, що кафедри створювалися при факультетах або відділеннях, навколо однієї (якщо її

викладали більше 3 чоловік), або декількох споріднених дисциплін. Очолював кафедру керівник (поняття «завідувач кафедри» на той час не використовувалося). У Сумському інституті соціального виховання такі структурні підрозділи розпочали свою діяльність із грудня 1931 р.

1 грудня 1931 р. при соціально-економічному відділенні приступили до роботи кафедра діалектичного матеріалізму (керівник доцент М. Бутко), економіки (керівник доцент М. Потімкова), історії (керівник професор Ф. Усик). Першими викладачами кафедри історії були І. Вировець (викладав історичні дисципліни на робітфаку), П. Нечипоренко (викладав історію України), О. Файт (викладав всесвітню історію), асистентом кафедри працював Ф. Шерстюк (випускник соціально-економічного відділення Сумського інституту соціального виховання 1931 р., у подальшому доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії партії при ЦК КПУ) (Книга приказов, 1933, с. 7). На керівника кафедри історії Ф. Усика покладалося викладання історії України, історії господарства, методики викладання суспільствознавства (Личные дела, 1935, с. 7).

У жовтні 1930 р., згідно з постановою РНК СРСР «Про штатну систему оплати праці викладачів вищих шкіл СРСР», були запроваджені 3 викладацькі посади: професор, доцент і асистент. Посади професора і доцента, відповідно до діючої на той час процедури атестації наукових кадрів, могли отримувати як особи, що захистили дисертації, так і особи без захисту дисертації. Рекомендація на зайняття тієї чи іншої посади подавалася дирекцією ЗВО й затверджувалася Народним комісаріатом освіти. На кафедрі історії працювали професор Ф. Усик, доценти П. Нечипоренко, О. Файт. У 1932 р. на посаді керівника кафедри професора Ф. Усика змінив доцент П. Арфа. Усі ці викладачі кафедри історії (до речі, як і викладацький склад інших кафедр Сумського інституту соціального виховання) не мали захищених дисертацій і, відповідно, наукових ступенів. Суттєво змінюватися ситуація з кандидатами наук у Сумському педагогічному інституті почала після завершення Другої світової війни (Бугрій, 2016, с. 5).

В основному викладацький склад кафедри історії зосереджував свою увагу на навчальній та методичній роботі, а також на поглибленні «більшовицької партійності». Спеціальні, комплексні історичні дослідження не проводилися. Наприклад, О. Файт, який був представником нової радянської школи викладачів (у 1931 р. закінчив соціально-економічне відділення Київського інституту профосвіти та одержав спеціальність викладача історико-економічних наук), за період своєї роботи на посаді доцента кафедри історії протягом 1932–1933 рр. друкованих наукових праць не мав. Ним було підготовлено лише декілька статей до місцевих газет. Назви цих статей яскраво свідчать про спрямованість дослідницької діяльності, на яку були орієнтовані викладачі кафедри історії: «Класова суть революції», «К. Маркс як перший комунар та керівник І Інтернаціоналу» (Личные дела, 1934, с. 24).

Слід ураховувати, що становлення професійної історичної освіти в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка відбувалося в надзвичайно складні та трагічні роки для України. Саме в цей час реалізовувалася програма колективізації, яка для українців більшовицько-імперським урядом була перетворена в політику Голодомору та геноциду. Головне завдання, яке стояло практично перед кожним студентом в цих умовах, було фізичне виживання. Серед архівних документів початку 1930-х рр. великий пласт займають заяви студентів про збільшення їм розміру стипендії для покращення харчування (Книга приказов, 1937, с. 71). Більшість прохань відхилялося керівництвом інституту соціального виховання. Траплялися навіть випадки, коли студенти соціально-економічного відділення отримували не лише негативну відповідь по суті свого прохання, а й догану за недбайливе ставлення до вивчення української мови, що проявлялося у великій кількості помилок, допущених у заяві (Книга приказов, 1933, с. 24).

Просили студенти і про надання грошової допомоги для придбання елементарних життєво-важливих речей – взуття та одягу, без яких не могли відвідувати заняття (Книга приказов, 1937, с. 13). На більшість звернень давалася традиційна відповідь – «відмовити через відсутність коштів», що змушувало молодих людей заради виживання шукати різного роду підробітки. Студентів-заробітчани називали «літунами», вони епізодично з'являлися в навчальних аудиторіях і, відповідно, мали дуже слабкі знання. На якість знань впливало і те, що значна частина студентів соціально-економічного відділення відправлялася на тривалий час у сільську місцевість для виконання сільськогосподарських робіт та агітації і пропаганди колгоспної системи. Перебування в голодному, замордованому терором українському селі було дуже тяжким випробуванням для студентів. Намагаючись уникнути рабської, безоплатної роботи на колективізованих полях і фермах, студентська молодь втікала назад до міста. Самовільний виїзд із села вважався «дезертирством», для звичайних студентів він обертався виключенням з інституту, а для партійних – і з лав партії (Характеристика, 1934, с. 7). Не дивно, що великий відсоток контингенту відраховувався з інституту після кожної сесії. Так, за результатами 1932–1933 навчального року з першого курсу соціально-економічного відділення, із 25 осіб внесених до списку, за «літунство, дезертирство і неуспішність» відраховували 8 студентів, ще 7 – перевели на наступний рік із заборгованістю (Ведомости, 1933, с. 42]. У цьому ж навчальному році через велику кількість пропусків була розформована вечірня група 1 курсу соціально-економічного відділення. Студентів, які мали найбільшу кількість прогулів відраховували з інституту, а решту перевели до інших груп цього курсу (Книга приказов, 1933, с. 85).

Не простими були й побутові умови студентів-істориків. На початок 30-х рр. Сумський інститут соціального виховання мав у своєму

розпорядженні 4 двоповерхових гуртожитки по вулиці Фрунзе. Загальна кількість кімнат для проживання становила 32, у них розміщувалося по 10–12 осіб (Учедная часть, 1951, с. 8). Не дивлячись на таку щільність, місць на всіх не вистачало і траплялися випадки самовільного заселення. В архівних документах наводяться факти, коли студенти соціально-економічного відділення навіть вдавалися до фізичного опору комендантам, які намагалися їх виселяти (Книга приказов, 1933, с. 10). Бажанню отримати кришу над головою не здатні були завадити догани й попередження про виключення.

Але навіть ті студенти, що заселилися до гуртожитків на законних підставах, не могли вважати себе обранцями долі. Інститут надавав їм лише комплект білизни та ліжко. При цьому майже всі ліжка не мали сіток, їх замінювали звичайними дошками, матраци набивалися соломкою. Кімнати в гуртожитках були без меблів, тому одяг та їжу студенти зберігали у валізах. Відсутність столів, стільців, книжкових полиць позбавляла можливості вести повноцінну самопідготовку. В осінньо-зимовий період студенти страждали від холоду. Так, у грудні 1931 р. директор інституту змушений був видати розпорядження, яке зобов'язувало комендантів гуртожитків збільшити розігрів опалювальних котлів, щоб тримати температуру у приміщеннях хоча б на рівні 15 градусів (Книга приказов, 1933, с. 2).

Початок 30-х рр. став часом не лише Голодомору, а й розгортання політичних репресій проти української інтелігенції. Не обійшли вони і Сумський інститут соціального виховання. У члени СВУ був записаний і звільнений викладач Симоненко; відчуваючи жорсткий тиск за те, що свого часу перебував у складі армії Денікіна, полишив інститут і виїхав з міста один із організаторів вищої педагогічної освіти в Сумах Ю. Самброс. Звинувачення в ідеологічних помилках були пред'явлені і завідувачу кафедри історії доценту П. Арфі. Йому приписувалося «допущення у програмі з історії України буржуазно-націоналістичного тлумачення Центральної Ради, що приводило до розуміння її небуржуазності». Крім того, у рецензії на програму з мовознавства він «дав настанови, що цілком виходять із системи націоналістичних шовіністичних поглядів, що будувати програми з мовознавства необхідно перш за все виходячи з вирішення національного питання». Остаточна доля П. Арфи вирішувалася на зборах трудового колективу в серпні 1933 р. До честі завідувача кафедри історії слід віднести те, що він відкинув усі надумані звинувачення, відмовився визнавати провину, після чого був звільнений із навчального закладу (Книга приказов, 1934, с. 23). Розпочата директором Сумського інституту соціального виховання П. Гудзенком ідеологічна «чистка» педагогічних кадрів не допомогла йому утриматися на посаді. У вересні 1933 р. наказом Народного комісаріату освіти УСРР він був відсторонений від керівництва навчальним закладом.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, проведеним дослідженням установлено, що на межі 20–30-х рр. ХХ ст. була прове-

дена реорганізація вищої педагогічної освіти в Україні. Її результатом стало створення низки інститутів соціального виховання, у яких протягом 3 років навчання готували вчителів для старшого концентру трудової школи. З вересня 1930 р. розпочав свою роботу Сумський інститут соціального виховання, правонаступник Сумського педагогічного технікуму. У ньому було відкрито чотири відділення: соціально-економічне, техніко-математичне, мови та літератури, агробіологічне. Соціально-економічне відділення було орієнтоване на підготовку вчителів суспільствознавства, а після виходу у вересні 1931 р. постанови ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню школу» та відновлення предметного навчання у школі, дане відділення стало готувати вчителів історії.

Професійна підготовка вчителів історії велася на основі типових навчальних планів, розроблених науково-методичним сектором Народного комісаріату освіти. Уведення стабільних планів давало можливість забезпечити чітку послідовність викладання навчальних дисциплін. За планом предмети поділялися на загальні та спеціальні. До перших входили ті, що викладалися на всіх відділеннях інституту. Спеціальні предмети забезпечували фахову підготовку майбутнього вчителя-історика.

Головним підрозділом, на який покладалася відповідальність за професійну підготовку вчителів історії, стала кафедра історії, вона розпочала свою роботу з 1 грудня 1931 р. На становлення професійної історичної освіти в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка мали вплив низка економічних, політичних та ідеологічних чинників, а саме: колективізація та індустріалізація, початок репресій проти української інтелігенції. Вони призвели до зубожіння студентського та викладацького складу, послаблення навчальної дисципліни, переслідувань представників старої академічної школи. Подальшого дослідження потребує стан історичної освіти і науки в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка напередодні Другої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугрій В. С. (2016). Кількісні та якісні показники викладацького складу вищих педагогічних навчальних закладів Сумської області (друга половина 40-х – перша половина 50-х рр. ХХ ст.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3, 3–9 (Bugrii, V. S. (2016) Quantitative and qualitative indicators of the teaching staff of higher education institutions in Sumy region (second half of the 40-s – first half of the 50-s of the XX century. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3, 3–9).

2. Ведомости об учете успеваемости студентов (1933). *Державний архів Сумської області*. Ф. 2817. Оп. 1. Спр. 101 (Records of student progress (1933). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 1. C. 101).

3. Книга приказов (1933). *Державний архів Сумської області*. Ф.2817. Оп. 1. Спр. 234 (Book of orders (1933). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817, D. 1, C. 234).

4. Книга приказов (1934). *Державний архів Сумської області*. Ф.2817. Оп. 1. Спр. 235 (Book of orders (1934). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 1. C. 235).

5. Книга приказов (1937). *Державний архів Сумської області*. Ф. 2817. Оп. 1. Спр. 96 (Book of orders (1937). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 1. C. 96).

6. Копии дипломов, заявления и анкеты (1935). *Державний архів Сумської області*. Ф. 2817. Оп. 1. Спр. 97 (Copies of diplomas, applications and forms (1935). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 1. C. 97).

7. Копии дипломов, заявления и анкеты (1937). *Державний архів Сумської області*. Ф. 2817. Оп. 1. Спр. 98 (Copies of diplomas, applications and forms (1937). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 1. C. 98).

8. Личные дела преподавателей (1934). *Державний архів Сумської області*. Ф. 2817. Оп. 1. Спр. 229 (Personal cases of teachers (1934). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 1. C. 229).

9. Личные дела преподавателей (1935). *Державний архів Сумської області*. Ф. 2817. Оп. 1. Спр. 232 (Personal cases of teachers (1935). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 1. C. 232).

10. Майборода, В. К. (1992). *Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.)*. Київ: Либідь (Maiboroda, V. L. (1992). *Higher pedagogical education in Ukraine: history, experience, lessons (1917–1985)*. Kyiv: Lybid).

11. Учебная часть (1951). *Державний архів Сумської області*. Ф. 2817. Оп. 3. Спр. 41 (Teaching department (1951). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 3. C. 41).

12. Характеристики студентов-выпускников (1934). *Державний архів Сумської області*. Ф. 2817. Оп. 1. Спр. 104 (Characteristics of graduate students (1934). *State Archive of Sumy Region*. F. 2817. D. 1. C. 104).

РЕЗЮМЕ

Бугрий Владимир. Становление профессионального исторического образования в Сумском государственном педагогическом университете имени А. С. Макаренко.

Цель статьи: исследовать организационно-содержательные основы и условия становления профессионального исторического образования в Сумском государственном педагогическом университете имени А. С. Макаренко. Методы исследования: теоретический анализ, сравнение и обобщение источников. Результаты исследования: существенно дополнено знание о деятельности социально-экономического отделения Сумского института социального воспитания, на котором велась подготовка учителей-историков. Практическое значение исследования: освещен историко-педагогический опыт, который способствует развитию современной модели профессионального исторического образования в педагогических университетах. Выводы и перспективы дальнейших научных исследований: установлено, что профессиональное историческое образование в Сумском государственном педагогическом университете возникает на рубеже 20–30-х гг. XX в. Дальнейшего исследования требует состояние исторического образования и науки в Сумском государственном педагогическом университете накануне Второй мировой войны.

Ключевые слова: профессиональное историческое образование, Сумской государственной педагогический университет имени А. С. Макаренко, социально-экономическое отделение, кафедра истории, студенты-историки.

SUMMARY

Bugrii Volodymyr. Formation of professional historical education at Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko.

The aim of the article: to study organizational-content foundations and conditions for the formation of professional historical education at Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Methods of research: theoretical analysis, comparison and generalization of sources. The results of the study: the idea of activities of the socio-economic department of Sumy

Institute of Social Education, which was training historians, was substantially supplemented. The practical significance of research: historical-pedagogical experience that contributes to the development of a modern model of professional historical education in pedagogical universities is highlighted. Conclusions and perspectives of further research: it is established that at the turn of the 20–30's of the XX century reorganization of higher pedagogical education in Ukraine was carried out. Its result was creation of a number of institutes of social education, which for 3 years trained teachers for the senior link of the labor school. Since September 1930, the Sumy Institute of Social Education, the successor of the Sumy Pedagogical Technical School, began its work. It opened four departments: socio-economic, technical-mathematical, language and literature, agrobiological. The socio-economic department was focused on training teachers of social science, and later this department began to train history teachers. Professional training of history teachers was conducted on the basis of typical curricula. Introduction of stable plans made it possible to provide a clear sequence of teaching disciplines. The main department, which was entrusted with responsibility for training history teachers, was the history department, it began its work on December 1, 1931. Formation of professional historical education at Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko was influenced by a number of economic, political and ideological factors, namely: collectivization and industrialization, beginning of repressions against the Ukrainian intelligentsia. They led to the impoverishment of the student and teaching staff, weakening of the discipline, and persecution of the representatives of the old academic school. Further research needs a state of historical education and science in Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko on the eve of the Second World War.

Key words: professional historical education, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Socio-economic department, Chair of History, Students-Historians.

УДК 371.315.6

Світлана Генкал

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-7812-6103

DOI 10.24139/2312-5993/2018.07/090-100

РОЗВИВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

У статті акцентується увага на проблемах профільного навчання – формуванні базової природничо-наукової компетентності випускників. Обґрунтовуються можливості розвивального освітнього середовища в розвитку критичного мислення учнів профільних класів. Зазначається, що створення освітнього середовища ґрунтується на особистісно-орієнтованому, діяльнісному, компетентнісному, розвивальному, проблемному підходах до організації освітнього процесу. Аналізуються впливи середовища на самореалізацію учнів та його компоненти, розкривається сутність та прояви критичного мислення учнів профільних класів на уроках біології.

Ключові слова: розвивальне освітнє середовище, критичне мислення, біологічна компетентність, профільне навчання, компоненти розвивального середовища, вчитель біології, профільні класи.

Постановка проблеми. В умовах реформування вітчизняної системи освіти актуалізується проблема застосування інноваційних технологій у